

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

КРАВЧУК ОЛЕНА РОСТИСЛАВІВНА

УДК 929(477-89Вол)«1892/1956»Річинський

**ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА
І КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ
АРСЕНА РІЧИНСЬКОГО (1892–1956)**

07.00.01 – історія України

Автореферат дисертації на здобуття наукового
ступеня кандидата історичних наук

Тернопіль – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Буяк Богдан Богданович,
Тернопільський національний
педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
кафедра філософії та суспільних наук,
ректор

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Скакальська Ірина Богданівна,
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія імені Тараса Шевченка,
кафедра історії та методики навчання,
завідувач

кандидат історичних наук, доцент
Жуковський Олександр Іванович,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка,
кафедра історії України,
декан історичного факультету

Захист відбудеться «28» квітня 2021 року о 10.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.04 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (46027, м. Тернопіль, вул. Максима Кривоноса, 2, ауд. 31).

З дисертацією можна ознайомитися на офіційному сайті <http://tnpu.edu.ua> та у бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (46027, м. Тернопіль, вул. Максима Кривоноса, 2).

Автореферат розісланий «27» березня 2021 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. О. Федорів

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Якісні зміни, що відбулися в житті українського суспільства призвели до суттєвих громадсько-політичних і культурно-просвітницьких трансформацій, а процес становлення громадянського суспільства зумовлює зростання інтересу до історичних постатей минулого. У цьому контексті важливого значення набувають студії з проблем біографістики. Серед визначних особистостей чільне місце належить Арсену Васильовичу Річинському (1892–1956) – громадсько-політичному, культурно-просвітницькому і церковному діячеві, лікареві, педагогові, композиторові, публіцисту і видавцю, перелік зацікавлень якого свідчить про неординарність його особистості, багатогранність і талант.

Громадсько-політична і культурно-просвітницька діяльність А. Річинського – важлива сторінка національної історії – має цінне наукове і пізнавальне значення й вимагає поглибленого й об’єктивно аргументованого дослідження. Попри усі досягнення національної історіографії у вивченні задекларованої тематики, зазначена проблема в повному обсязі й належним чином, комплексно й концептуально не розглядалася. Недостатній аналіз означеної проблеми та її актуальність, передбачають необхідність здійснення подальшого наукового дослідження, що дасть змогу цілісно проаналізувати громадсько-політичну та культурно-просвітницьку діяльність А. Річинського, з’ясувати його роль у формуванні національної свідомості українства, осмислити місце й значення діяча в національно-культурній історії України.

Усебічний і об’єктивний аналіз досліджуваної проблематики служитиме збагаченню знань про складні процеси, що відбувалися наприкінці ХІХ – у першій половині ХХ ст., у яких особливе місце належить багатогранній праці А. Річинського. Значний досвід і ґрунтовні напрацювання діяча в громадсько-політичній та культурно-просвітницькій діяльності не втратили своєї актуальності й сьогодні, оскільки його роль у національно-культурному поступі українства досліджуваного періоду була доволі значною і на часі.

Наукове осмислення громадсько-політичної та культурно-просвітницької діяльності А. Річинського є важливим й актуальним завданням української національної історіографії. Сприяюню його розв’язання й покликана ця праця.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є складовою частиною науково-дослідної теми кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка й виконане у рамках комплексної проблеми «Актуальні проблеми історії ХІХ–ХХІ ст.» (номер державної реєстрації 011U002130).

Мета дослідження – аналіз громадсько-політичної та культурно-просвітницької діяльності А. Річинського в окреслений період.

Для реалізації мети визначено **основні завдання**:

- проаналізувати стан наукової розробки теми в історіографії;
- охарактеризувати джерельну базу, методологічні засади, науковий інструментарій;
- висвітлити родинне і навчально-виховне середовище, у якому формувалися світогляд і погляди А. Річинського;

- прослідкувати початковий період громадсько-політичної, культурно-просвітницької і фахової праці;
- визначити його роль у процесах українізації церковного життя, причини накладення церковної анафема;
- розкрити роль А. Річинського в організації діяльності «Пласту» на Волині;
- дослідити членство в підпільних організаціях, причини арештів, переслідувань і заслання;
- показати його участь у функціонуванні «Просвіти»;
- проаналізувати публіцистичну і видавничу діяльність;
- висвітлити внесок діяча у загальноукраїнський громадсько-політичний та культурно-просвітницький рух.

Об'єкт дослідження – суспільно-політичні та культурно-просвітницькі процеси в Україні наприкінці XIX – у першій половині XX ст.

Предмет дослідження – особливості громадсько-політичної і культурно-просвітницької діяльності А. Річинського в окреслений період.

Хронологічні рамки дисертаційного дослідження охоплюють 1892–1956 рр. Нижня межа обумовлена роком народження (1892), відповідно верхня – пов'язана з роком його смерті (1956). Однак, активна громадсько-політична і культурно-просвітницька діяльність А. Річинського розпочалася у 1907 р., під час навчання у Волинській духовній семінарії і тривала до 1939 р., часу арешту і заслання діяча.

Територіальні межі дослідження охоплюють регіони, пов'язані із життям, громадсько-політичною та культурно-просвітницькою діяльністю А. Річинського, а саме: Західну Волинь, Волинську губернію, Волинську землю, Волинське воєводство, Східну Галичину, Другу Річ Посполиту, Волинську область, УРСР, РСФРР, КРСР. Зокрема, Західна Волинь наприкінці XIX – на початку XX ст. входила до Російської імперії. Після її розпаду, Волинська земля з 1918 р. відійшла до складу УНР, з 1920 р. – як Волинське воєводство до Польської Республіки. З осені 1939 р., після окупації Червоною армією, – Волинська область УРСР.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена сукупністю поставлених завдань та засобами їх розв'язання.

У роботі вперше:

- комплексно і ґрунтовно досліджено громадсько-політичну та культурно-просвітницьку діяльність А. Річинського (1892–1956);
- проаналізовано й класифіковано історіографічний та джерелознавчий матеріал з досліджуваної проблематики;
- введено у науковий вжиток значну кількість важливих маловідомих і невідомих, раніше недоступних архівних і рукописних джерел та документів.

Удосконалено:

- формування світоглядних орієнтирів А. Річинського, які вплинули на його становлення як особистості, громадсько-політичного і культурно-просвітнього діяча;
- фактологічну базу життєвого і творчого шляху діяча;

Набули подальшого розвитку:

- вивчення основних напрямків громадсько-політичної та культурно-просвітницької діяльності А. Річинського та окреслення їх значення для історії України;
- висвітлення внеску діяча у загальноукраїнський громадсько-політичний та культурно-просвітницький процес.

Методологічна основа дисертації ґрунтується на загальних принципах історизму, об'єктивності, системності. Істотне значення відведено принципів історизму, який вимагає при аналізі емпіричного матеріалу враховувати конкретну історичну ситуацію. Важлива методологічна функція у дослідженні належить загальнонауковому принципу об'єктивності наукового пошуку. Під час вивчення фактичного матеріалу з метою уникнення тенденційності добору фактів та їхньої інтерпретації вжито системний підхід.

У праці використано комплекс методів. Застосовано спеціально-історичні методи, зокрема: проблемно-хронологічний, історико-біографічний, історико-системний, порівняльно-історичний; загальнонаукові: аналіз, синтез, індукція, дедукція, порівняння, конкретизація, узагальнення, систематизація. Використано міждисциплінарний і плюралістичний підходи до вивчення постаті А. Річинського у контексті епохи, у якій жив і працював діяч на основі комплексного застосування всієї сукупності джерел із проблеми та досягнень сучасної історіографії.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки й матеріали дисертаційної роботи обговорювалися на засіданнях кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Міжнародних та Всеукраїнських наукових конференціях, наукових академіях: Міжнародній науковій конференції «Історична наука і освіта в Україні: інновації, виклики, перспективи», до 25-річчя історичного факультету ТНПУ ім. В. Гнатюка (м. Тернопіль, 30–31 травня 2018 р.); IX Міжнародному конгресі українців (м. Київ, 25–28 червня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Перспективи українсько-польської співпраці», присвяченій 15-річчю вступу Польщі в ЄС та 20-річчю членства в НАТО (м. Тернопіль, 16 травня 2019 р.); Міжнародній краєзнавчій конференції молодих учених «Краєзнавство та краєзнавці: досвід минулого та сьогоденні завдання (до 120-річчя від дня народження професора А. Г. Слюсарського)» (м. Харків, 4 грудня 2020 р.); Міжнародній науковій конференції «Синтез мистецтв у сучасних соціокультурних процесах» (м. Київ, 23 грудня 2020 р.).

Науковій академії, приуроченій до 125-річниці з дня народження Арсена Річинського та до 90-річчя проведення церковного з'їзду на Волині (м. Луцьк, 28 листопада 2017 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українська національна революція 1917–1921 рр.: історико-цивілізаційний та національно-патріотичний контексти» (м. Тернопіль, 30 січня 2018 р.); II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Економіко-гуманітарні проблеми сьогодення» (м. Краматорськ, 18–19 грудня 2020 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено у 13 наукових публікаціях, з них 7 – статті у фахових наукових виданнях України, з яких 6 входять

до міжнародних наукометричних баз даних, 1 – у закордонному виданні, 1 – у виданні, що додатково відображає результати дослідження, 4 – матеріали наукових конференцій.

Структура дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (364), додатків (23). Загальний обсяг дисертації – 310 сторінок, з них основного тексту – 189 аркушів.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, визначено мету і завдання, об'єкт та предмет наукового пошуку, методи дослідження, хронологічні рамки, територіальні межі, розкрито наукову новизну одержаних результатів, подано інформацію про апробацію результатів дослідження та структуру дисертації.

У першому розділі **«Історіографія, джерела та методологія дослідження»** проаналізовано стан наукової розробки теми, джерельну базу, її теоретико-методологічні засади. Історіографію праць з досліджуваної проблематики умовно можна поділити на п'ять груп: до першої групи віднесено загальні праці з нової і новітньої історії України, історії Церкви, політичної історії, нариси суспільно-політичних рухів; до другої групи – дослідження з історії Західної України, Польщі, культурного життя, громадських організацій тощо; до третьої групи – праці дослідників української діаспори; до четвертої – дослідження польських учених; до п'ятої – напрацювання науковців періоду незалежності України, які безпосередньо стосуються досліджуваної проблеми.

Перша група представлена загальними працями з нової і новітньої історії України, історії Церкви, політичної історії, нарисів суспільно-політичних рухів. Зокрема, це наукові дослідження Т. Гунчака, І. Нагаєвського, Ю. Зайцева, С. Кульчицького, В. Смоля, Я. Грицака, А. Слюсаренка, В. Гусєва і В. Дрожжина, Ю. Федоріва, О. Бойка та інших, у яких досліджуваній нами проблемі не відведено значної уваги, позаяк вказані автори не ставили перед собою завдання дослідити громадсько-політичну і культурно-просвітницьку діяльність А. Річинського в окреслений період.

Друга група представлена працями, що стосуються історії Західної України, Польщі, культурного і релігійного життя тощо. Це праці З. Баран, Б. Яроша, М. Гетьманчука, В. Шевчука, М. Тараненка, В. Сергійчука, І. Васюти, В. Литвина, Л. Алексієвець, Ю. Крамара та інших. У них в основному розкрито важливі питання політичної історії, становище Західної України, передумови відродження Польської держави, особливості її політики, конфлікт між українцями й поляками. Варто зауважити, що, Ю. Крамар, аналізуючи міжконфесійні відносини на Волині у 1920–1930-х рр., зокрема, політику Польщі щодо Православної Церкви, належне місце відводить А. Річинському в захисті ним православних вірян.

До третьої групи належать праці дослідників української діаспори. Це роботи В. Липківського, митрополита Іларіона (Івана Огієнка), С. Савчука, В. Боровського, Ф. Тижука, І. Власовського та інших. Вони надали оцінку історичним подіям означеного періоду та фрагментарно показали участь у них А. Річинського. Водночас акцентуємо, що найбільше уваги висвітленню його діяльності приділив

І. Власовський. Йдеться передусім про його фундаментальне дослідження «Нарис історії Української Православної Церкви». Загалом, публікації цієї групи стосуються історії Церкви і становлення «Пласту» в Західній Волині. Отже, праці дослідників української діаспори написані в основному безпосередніми учасниками тих подій, однак за відсутності історіографічної і джерельної бази, розкривають лише власне авторське бачення проблеми, що залежало як від функцій, які вони виконували, так і власного сприйняття інформації.

До четвертої групи належать дослідження польських учених. Виділимо роботи С. Грабського, М. Фелінського, С. Мікуліча, М. Іваніцького, Й. Бучка, М. Папієжинської-Турек та інших. Загальна характеристика публікацій свідчить про те, що автори праць, виходячи з ідеологічних, політичних й партійних переконань, підтримуючи офіційну проурядову позицію влади щодо українців, повною мірою не аналізували українське національне питання в суспільно-політичному, соціально-економічному, національно-релігійному й культурно-просвітньому аспектах, свідомо применшували місце, роль і значення українського громадсько-політичного й культурно-просвітнього рухів у міжвоєнній Польщі.

До п'ятої групи відносимо напрацювання науковців періоду незалежності України, які безпосередньо стосуються досліджуваної проблеми, характеризуються використанням джерельної бази, застосуванням нового методологічного інструментарію, аргументованими висновками. Зважаючи на різноманітну змістову наповненість публікацій, ділимо їх на декілька підгруп. Перша підгрупа – наукові видання; друга підгрупа – науково-популярні публікації; третя підгрупа – матеріали конференцій. Перша підгрупа представлена працями, у яких аналізується той чи інший аспект діяльності А. Річинського. Зокрема, це публікації Н. Стоколос, П. Яроцького, А. Колодного, О. Бучми, І. Скакальської, О. Альошиної, Б. Дрозда та інших. Важливий внесок у дослідження задекларованої проблематики зробила й авторка дисертації.

Друга підгрупа – науково-популярні публікації. До них відносимо статті таких авторів, як А. Колодний, А. Киридон, А. Кондратик, П. Кралюк, П. Михайлов, А. Пісоцький, А. Гудима, О. Ільїн, С. Шандрук, П. Мазур, Д. Базик, М. Кучерепа, Р. Марценюк, І. Скакальська та інші.

Третя підгрупа – матеріали конференцій, у яких розкрито різноманітні аспекти досліджуваної проблеми. Варто виокремити тематичні конференції «Минуле і сучасне Волині і Полісся», які стосуються тих чи інших знаменних подій в історії України загалом і Волині, і Полісся зокрема. До цієї підгрупи відносимо праці таких дослідників, як В. Комар, А. Киридон, Т. Гуцаленко, Я. Павличко, М. Кучерепа, А. Пісоцький, Н. Войтюк, І. Білавич та інших. Особлива роль у популяризації спадщини А. Річинського належить науковцям Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г. Сковороди НАН України, зокрема А. Колодному, О. Сагану та П. Яроцькому. На базі Кременецького медичного училища імені Арсена Річинського проведено низку конференцій – Річинські читання.

Отже, ґрунтовний аналіз історіографії свідчить про те, що на сучасному етапі постать А. Річинського викликає зацікавлення дослідників, проте, незважаючи на певний науковий доробок, вивчення історичною наукою питання ролі й значення видатного українського діяча у громадсько-політичному і культурно-

просвітницькому житті України наприкінці ХІХ – у першій половині ХХ ст. є епізодичним. Недостатнє вивчення задекларованої проблеми та її наукова актуальність вимагали подальшого предметного дослідження, відтак пропонована праця є важливою в контексті розвитку вітчизняної історіографії. Стан наукової розробки теми зумовив необхідність залучення широкого кола неопублікованих джерел.

Основою **джерельної бази** дослідження є сукупність документів і матеріалів центрального й обласних державних українських, білоруських і польських архівів, національних наукових й універсальних бібліотек України і Польщі. Умовно джерельну базу можна поділити на вісім груп. Перша група – архівні матеріали Центрального державного історичного архіву України, м. Львів (далі – ЦДІАЛ України), державних обласних архівів України – Волинської, Рівненської й Тернопільської областей, Государственного архива Брестской области (далі – ГАБО), Архіву нових актів у Варшаві (Archiwum Akt Nowych w Warszawie) (далі – ААН w Warszawie). Друга група – рукописні джерела відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника (далі – ВР ЛННБ ім. В. Стефаника), архіву Національної бібліотеки у Варшаві (Biblioteka Narodowa w Warszawie) (далі – ВН w Warszawie). Третя група – документи і матеріали Волинського обласного краєзнавчого музею (далі – ВКМ) та інвентарні книги вступу експонатів Національного музею у Львові. Четверта група – праці А. Річинського. П'ята група – періодика. Шоста група – спогади. Сьома група – збірки документів і матеріалів. Восьма група – енциклопедії, покажчики видань, довідники, краєзнавчі словники.

Перша група – архівні матеріали ЦДІАЛ України, державних обласних архівів України, ГАБО, ААН w Warszawie. У ЦДІАЛ України авторкою використано матеріали фонду 309 «Наукове товариство ім. Шевченка, м. Львів». Зокрема, чотири листи А. Річинського до сенатора М. Черкавського, написані упродовж 1922–1926 рр. У фонді 348 «Товариство «Просвіта», м. Львів» залучено матеріали про проведення пленарних засідань усіх учасників ІІ-го Всеукраїнського освітнього конгресу у Львові, який відбувався 22–24 вересня 1929 р. (програми, реєстри учасників, протоколи, резолюції та інші документи). У фонді 389 «Верховна пластова команда, м. Львів» опрацьовано матеріали про організацію пластових куренів у Володимирі-Волинську, створення 7-ї Окружної пластової команди, про «Пласт» на з'їзді у Рівному в 1926 р., відкриття крамниці пластових товарів.

У Державному архіві Волинської області опрацьовано матеріали фонду 1 «Волинська воєводська команда державної поліції», а саме: інформацію саботажу дня незалежності Польщі, участь А. Річинського у «Пласті», його таборування з членами організації, з'їзд «Просвіти» в Рівному. У фонді 46 «Волинське воєводське управління» використано інформацію про отримання літератури для бібліотеки «Пласту» зі Львова, з'їзд «Просвіти» у Рівному, який відбувався 26 вересня 1926 р., склад його президії, подання української православної делегації з Волині, а саме: А. Річинського, П. Доманецького і Є. Петриківського до міністра внутрішніх справ від 26 грудня 1926 р., листи Міністерства визнання релігії і громадської освіти і Міністерства внутрішніх справ від 18 січня 1927 р., матеріали з'їзду православних українців від 5 червня 1927 р.

У фонді 390 «Володимирська повітова «Просвіта» проаналізовано матеріали про членів товариства, фінансову заборгованість інституції, протокол ліквідаційних зборів «Просвіти» і передання майна «Союзіві українок». У фонді 4666 («Комітет державної безпеки (КДБ) при Раді Міністрів УРСР у Волинській області, м. Луцьк Волинської області») представлено справу на А. Річинського, сфабриковану НКВС.

У Державному архіві Рівненської області проаналізовано матеріали фонду 33 «Прокуратура Рівненського окружного суду». Зокрема, про взаємини А. Річинського із членами правління «Відродження», ОУН. Фонду 300 «Експозитура політичної поліції в м. Рівне», а саме: інформацію про з'їзд «Просвіти» у Рівному, який відбувався в 1926 р. Фонд бібліотеки цього ж архіву представлений монографією про ОУН на Волині, виданій у Луцьку в 1935 р.

У Державному архіві Тернопільської області опрацьовано матеріали фонду 148 «Волинська православна духовна консисторія, м. Кременець. 1921–1939 рр.». Зокрема, указ Священного Синоду православної митрополії у Польщі від 12 лютого 1925 р., ухвали Волинського єпархіального зібрання представників духовенства і мирян у Почаївській Лаврі від 3–10 жовтня 1921 р., матеріали про відлучення А. Річинського від Православної Церкви, резолюцію митрополита Варшавського і Волинського і всієї Польщі Діонісія (Валединського) від 20 грудня 1924 р. (№ 1326), прохання уповноважених Володимирської парафії, с. Сатнева Дубенського повіту та інших митрополиту Варшавському і Волинському і всієї Польщі Діонісію (Валединському) про здійснення богослужіння українською мовою від 8 серпня 1926 р.

У ГАБО використано два фонди. Зокрема, фонд 1 «Полеское воеводское управление (ПВУ), г. Брест», справу про призначення на посаду батька А. Річинського настоятелем філіальної церкви у с. Грива Каширського повіту, інформацію слідчого комітету поліції Берези Картузької. У фонді 98 «Береза-Картузский концентрационный лагерь Министерства внутренних дел Польши, мест. Берёза-Картузская Пружанского повета Полесского воеводства» опрацьовано облікову справу ув'язненого А. Річинського.

В ААН w Warszawie опрацьовано матеріали Міністерства визнання релігії і громадської освіти за 1921–1939 рр. (Zespol 14). Зокрема, лист православних парафіян з Володимира-Волинського від 4 серпня 1926 р., лист волинського воєводи до Міністерства визнання релігії і громадської освіти, меморіал Центрального комітету партії «Української народної єдності».

Друга група – рукописні джерела ВР ЛЛНБ ім. В. Стефаника і архіву ВН w Warszawie. У ВР ЛЛНБ ім. В. Стефаника, фонд 1 («Наукове товариство імені Шевченка») використано справу про анафему на лікаря А. Річинського і розгляд постанови Священного Синоду ПЦ у Польщі від 15 квітня 1929 р. У фонді 9 «Окремі надходження» – матеріали підготовки до Українського церковного з'їзду в Луцьку і Бересті серед українців Полісся. У фонді 202 «Архів І. Шендрика, колекція НТШ, редакції «УЗЕ» використано інформацію про А. Річинського, зокрема його листи до відповідального за матеріали української преси І. Шендрика. У фонді 252 «Українська загальна енциклопедія». Архів редакції у Львові – листи А. Річинського до редакції УЗЕ, нотатки І. Бедрила, секретаря редколегії УЗЕ.

У фондах BN w Warszawie використано архів Дмитра Донцова, у якому зберігаються матеріали, які стосуються листувань А. Річинського з Д. Донцовим, головним редактором «Літературно-наукового Вістника». Виявлено 16 таких листів. Опрацьовано архів редакції журналу «Життя і знання», у якому знаходяться листи А. Річинського до редакції видання за період 1928-1930 рр.

Третя група – документи і матеріали ВКМ та інвентарні книги вступу експонатів Національного музею у Львові. Зокрема, у ВКМ зберігаються копія (1931 р.) нотаріально завірена в Луцьку витягу від 1915 р. із метричної книги Архангело-Михайлівської церкви м. Шепетівка Ізяславського повіту про укладання шлюбу А. Річинським; рукописи автобіографії А. Річинського, нотаріально завірена копія (1939 р.) у Володимирі-Волинському диплому А. Річинського № 405 від 20 вересня 1918 р., посвідчення Ізяславської повітової земської управи Волинської губернії № 2345, видане земському лікареві Хролинської лікарської дільниці А. Річинському, копія 1931 р., нотаріально завірена в Луцьку, посвідчення Ізяславської повітової Народної управи на Волині № 2020, видане дільничному лікареві А. Річинському.

Матеріали Національного музею у Львові представлені «Інвентарною книгою вступу експонатів Національного музею у Львові під 22 тис.» і «Інвентарною книгою вступу експонатів Національного музею у Львові під 27 тис.».

Четверта група – праці А. Річинського. Зокрема, «Матерьяли до навчання гігієни: (науки про здоров'я) в середніх класах гімназій та вищих початкових школах» у двох частинах, «Курс гігієни (науки про здоровля)», «Сучасний стан церковно-релігійного життя української людності в Польщі: доклад виголошений на українському православно-церковному з'їзді в Луцьку 5–6 червня 1927 року».

Варто виокремити твори на церковно-релігійну тематику: «Всенародні співи в українській церкві. Збірка загальнодоступних церковних співів для сільських хорів, для шкіл і народу», «Українські церковні співи», «Українські колядки на мішаний хор: збірка колядок», «Скорбна мати. Збірник українських церковно-народних пісень із богогласника на мішаний хор», «Українська відправа вечірня та рання на змішаний хор».

Авторка проаналізувала основну працю А. Річинського «Проблеми української релігійної свідомости», «Проблеми української релігійної свідомости [по конфіскаці друге видання]» та публікації діяча, надруковані у газетах «Нова дорога», «На варті», «Діло», часописах «Життя і знання», «Літописі Червоної Калини», праці у «Літературно-науковому вістнику», «Вістнику. Місячнику літератури, мистецтва, науки й громадського життя», «Нашій Батьківщині», «Шляху» тощо.

П'ята група – періодика. Зокрема, публікації у газетах «Нова рада», «Нова дорога», «Свет истины», «Молоде життя», «Діло», «Воскресное чтение», «За соборність», «Дзвін волі», «Воля Покуття», «Зоря Надгориння», «Дзеркало тижня», «Пластовий шлях», «День», «Слово «Просвіти», «Український інформаційний простір» тощо.

Шоста група – спогади. До них відносимо публікації Ф. Кульчинського «Дещо з життя Волинського духовенства в першій чверті ХХ століття. Спогади», С. Левицького «Український Пластовий Улад в роках 1911–1945 у спогадах автора».

(причинки до історії Пласту)», М. Мариняка «Митрополит у пластовому таборі (спомин)», «Світлий розум, шляхетне серце: родина Річинських: спогади, листування» (упорядник Л. Річинська).

Сьома група – збірки документів і матеріалів. До них належать «Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали. Том I (1939–1953)», «Україна в ХХ столітті (1900–2000): 3б. документів і матеріалів».

Восьма група – краєзнавчі, енциклопедичні та інші словники, енциклопедії, покажчики видань, довідники. Зокрема, О. Цинкаловського «Стара Волинь і Волинське Полісся (Краєзнавчий словник. Від найдавніших часів до 1914 року)», «Українська журналістика в іменах: Матеріали до енциклопедичного словника», В. Леонюк «Словник Берестейщини», «Енциклопедія українознавства» (т. 6–8), «Товариство «Просвіта» у Львові: покажчик видань 1868–1939», І. Павлюк «Українські часописи Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя (1917–1939 рр.): Анот. покажч.», «Система исправительно-трудовых лагерей в СРСР 1923–1960. Справочник», В. Дорошенко Літературно-науковий вістник / Б. Ясінський Літературно-науковий вістник. Покажчик змісту. Том 1–109 (1898–1932), «Провідники духовності в Україні: довідник», «Енциклопедія історії України: Т. 3», «Енциклопедія історії України: Україна-Українці. Кн. 2», «Тернопільський енциклопедичний словник: у 4 т.» (т. 3).

Отже, аналіз виявлених джерел різних видів джерелознавчої критики (аналітичної, синтетичної, логічної) дає підстави для незаангажованості у дослідженні цієї тематики.

Використання широкої **методологічної основи** дослідження забезпечує досягнення поставленої мети, дає можливість усебічно проаналізувати проблему, розширити фактологічну та аналітичну складові наукового пошуку. Застосування різноманітних сучасних методологічних підходів дозволяє максимально уникнути суб'єктивних оцінок і забезпечує наукову достовірність результатів дослідження, доповнює фактографічним матеріалом задекларовану проблематику.

У другому розділі **«Формування Арсена Річинського як особистості, громадсько-політичного і культурно-просвітнього діяча»** проаналізовано вплив родинного середовища та навчання на формування світогляду діяча; початковий період громадсько-політичної, культурно-просвітньої і професійної праці.

Визначальними чинниками процесу формування світогляду та активної громадської позиції українського діяча стали родинне виховання, що здійснювалося у національному дусі, а згодом – навчання. Початкову освіту А. Річинський отримав у церковно-парафіяльній школі с. Тетильківці Кременецького повіту. Упродовж 1901–1902 рр. навчався у підготовчому класі Клеванської духовної школи. Здобуття освіти А. Річинський продовжив у Кременецькому духовному училищі, що було традицією для багатьох дітей із сімей православних кліриків. У 1906 р., у чотирнадцятирічному віці Арсен закінчив вищий клас повітового духовного училища, здобувши початкову духовну освіту, готувався до вступу в семінарію.

Роки навчання А. Річинського у Волинській духовній семінарії, пов'язані з певними позитивними змінами в суспільстві, піднесенням українського національного руху. Царський маніфест 1905 р. забезпечував свободи для українського слова, що пожвавило діяльність української інтелігенції на Волині.

А. Річинський виявляв цікавість до історії та культури рідного народу, був постійним учасником літературних та музичних заходів, а також членом підпільного гуртка, що вивчав історію України.

Упродовж 1907–1910 рр., навчаючись у семінарії, провадив бібліотеку підпільного українського гуртка, випускав рукописні збірки та журнали. Наявність таємної організації налякала органи влади. 26 січня 1907 р. поліція і жандарми провели обшуки з метою виявлення «українського сепаратизму», «мазепинства», як тоді називали український національний рух. Поліція заарештувала 26 учнів і провела допити. Четверо отримали по декілька місяців в'язниці, трьох – за «мазепинство» – засуджено на 2,5 роки позбавлення волі.

Після завершення навчання у семінарії А. Річинський працював учителем двокласної церковно-парафіяльної школи у с. Сіднярки Луцького повіту.

Восени 1911 р. Арсен Васильович вступив на медичний факультет Варшавського університету. Завершивши навчання у Київському університеті ім. Св. Володимира та отримавши фах лікаря, розпочав професійну діяльність. Під час Першої світової війни існувала особлива потреба у медичних закладах, лікарнях та медичних працівниках. А. Річинський упродовж травня 1917 р. – квітня 1920 р. працював дільничним лікарем в Ізяславській повітській лікарні.

У цей період життя формуються політичні вподобання А. Річинського. З 1917 р. він стає прихильником і членом Української партії соціалістів-федералістів. У цьому ж році його обирають головою Ізяславського повітового земства. Підтримував ідею видання часопису «Нова дорога», виступив одним із засновників курсів, а також лектором з історії України. Одночасно із лікарською працею, викладав гігієну в Ізяславській вищій початковій школі, будучи членом шкільного комітету місцевої повітової управи.

Працюючи учителем Ізяславської вищої початкової школи, викладаючи гігієну, А. Річинський зіткнувся із проблемою відсутності українського підручника. Відтак розробляє і подає до редакції часопису «Нова дорога» рукопис матеріалів лекцій з гігієни, які видано як підручник у двох частинах. Працю видрукувано як додаток до номерів вісника Ізяславської повітової народної ради «Нова дорога». Підручник «Матерьяли до навчання гігієни: (науки про здоровля) в середніх класах гімназій та вищих початкових школах» надруковано упродовж липня-серпня 1918 р. У 1919 р. А. Річинський об'єднав дві частини матеріалів і перевидав одним підручником «Курс гігієни (науки про здоровля)».

Отже, формування А. Річинського як особистості, громадсько-політичного і культурно-просвітнього діяча відбулося в українському середовищі Волині з глибокими духовними і християнськими традиціями. Визначальний вплив на становлення його світоглядних орієнтирів мало родинне виховання. Батько-диякон, згодом священник і мати, дочка протоієрея, прищепили синові духовні й національні цінності, які стали фундаментальними у його подальшому житті.

У третьому розділі «**Громадсько-політична робота**» показано роль А. Річинського в процесах українізації церковного життя, накладення на нього анафема, участь в організації «Пласту» на Волині, членство у підпільних організаціях, арешти і заслання.

У міжвоєнний період в українській православній громаді Другої Речі Посполитої розгорнувся національний церковний рух, скерований на демократизацію й українізацію релігійного життя, утвердження в ньому засад соборноправності. Центром цього руху стала Західна Волинь, а одним із найактивніших лідерів – А. Річинський, прихильник автокефалії та українізації Православної Церкви на Волині.

Значна частина ієрархів займала проросійські позиції, а польська влада, яка спочатку протистояла русифікації Церкви, намагалася полонізувати українські православні громади. Власне це й стало причиною того, що національний церковний рух у Західній Волині, очолюваний А. Річинським перейшов в опозицію до церковної влади та політики польського режиму. Його рішучість і послідовність в боротьбі за права православних українців у Польській державі стали запорукою того, що він став авторитетною та провідною постаттю національного церковного руху в Західній Волині. Його дії викликали реакцію польської влади і Синоду, який ухвалою від 15 квітня 1929 р. відлучив його від Церкви і піддав тимчасовій анафемі. Відомі українські діячі, зібрання інтелігенції у містах, у парафіях, оприлюднювали свою незгоду з синодальним рішенням і наполегливо вимагали не визнавати анафемі. Призначена для розслідування комісія повністю його виправдала, не виявивши жодних порушень. Активна позиція української інтелігенції неправомірності його відлучення від Церкви спричинила її скасування.

А. Річинський, активний громадсько-політичний і культурно-просвітній діяч, зацікавившись ідеями «Пласту», доклав значних зусиль для його популяризації у Західній Волині. Польська влада намагалася обмежити на зазначених теренах формування пластового руху, тому офіційно «Пласт» оформлено як спортивні гуртки при «Просвіті». У липні 1925 р. А. Річинський особисто організував два пластові курені у Володимирі-Волинську: чоловічий – імені Івана Франка та жіночий – імені Лесі Українки. До їхнього складу входило близько 50 осіб з Володимир-Волинського та його околиць. У 1927 р. курінь імені Івана Франка Володимирського повіту нараховував близько 300 пластунів.

Окрім організації літніх пластових таборів, А. Річинський у Володимирі-Волинському започаткував пластову бібліотеку, яка поповнювалася літературою в основному зі Львова, за сприяння Верховної пластової команди. Наприкінці 1929 р. у бібліотеці нараховувалося близько 200 різноманітних видань. За підтримки А. Річинського, місцеві пластуни відкрили крамницю пластових товарів, доволі популярну серед місцевих жителів.

Кульмінацією пластової праці у Західній Волині була остання – четверта загальна пластова зустріч, яка відбулася 19–20 серпня 1927 р. поблизу містечка Олександрія. У заході брали участь пластуни із Західної Волині та Східної Галичини. До зазначеної пластової зустрічі польська влада поставилася негативно. Волинський воєвода у розпорядженні під грифом «таємно» від 8 грудня 1927 р. наказував ліквідувати усі секції «Пласту».

Перебуваючи в підпіллі, пластуни стають членами УВО, активно підтримують націоналістичне підпілля, А. Річинський став довіреною особою ОУН у Володимирському повіті, активно вибудовував підпільну організаційну мережу. Арсен Васильович був організатором та очільником акцій проти ліквідації

«Просвіти» і діяльності пропольськи налаштованого українського товариства «Рідна хата» тощо.

Весною 1935 р. А. Річинського арештовують за активну громадську та політичну діяльність і відправляють у концтабір Березу Картузьку. Після звільнення він знаходився під наглядом польського відділу безпеки, активну громадську діяльність прийшлося призупинити. Однак у травні 1939 р. його знову арештовують, і він потрапляє до концентраційного табору Береза Картузька.

З початком Другої світової війни, охорона Берези Картузької залишила концентраційний табір. Затримані мали можливість самовільно звільнитися. Сприятливою ситуацією скористався А. Річинський і 16 вересня 1939 р. повернувся додому. Однак 20 жовтня 1939 р. його арештували працівники НКВС, висунувши звинувачення у контрреволюційній діяльності. Початок німецько-радянської війни затягував прийняття судового рішення. Вирок А. Річинському оголосили 5 травня 1942 р. особливою нарадою при НКВС СРСР, засудивши на десять років виправних робіт. Репресовано і сім'ю А. Річинського – дружину Ніну Павлівну та двох доньок, як родичів «ворога народу». Їх виселили до спеціального поселення в селищі Озерне Кемеровської області.

У 1949 р. А. Річинського звільнили, але додому на Волинь повернутися не дозволили. З табору його відрядили у місто Казалинськ Кзил-Ординської області КРСР у безтермінове заслання під нагляд міліції з обов'язковою реєстрацією кожних десять днів. Помер А. Річинський 13 квітня 1956 р. в обласній лікарні Кзил-Орди внаслідок інсульту. Поховали його на кладовищі станції Джусали Кзил-Ординської області.

У четвертому розділі **«Культурно-просвітницька праця»** розкрито участь А. Річинського в роботі «Просвіти», проаналізовано його публіцистичні праці та видавничу діяльність.

На Волині «Просвіта» набула значного визнання у Володимирі-Волинському. А. Річинський як свідомий український патріот намагався через культурно-просвітницьку працю товариства організувати бібліотеки, читальні, масові культурно-освітні заходи, розповсюджувати періодику, відкривати недільні школи тощо. На початку 1920-х рр. це був єдиний легальний метод протистояння насильницькій колонізації українства в Західній Волині. Обмежуючи просвітню працю осередків товариства, влада прагнула не допустити до утворення об'єднуючого ядра в Західній Волині, на кшталт Головного відділу «Просвіти» у Львові, тому осередки товариства діяли як окремі повітові структури і філії у сільських місцевостях. Тим не менше, наслідки праці «Просвіти» на Волині були важливими, позаяк вони сприяли поступу українства, утвердженні національної самосвідомості, патріотизму, збереженню рідної мови і самобутньої культури.

А. Річинський вдало поєднував активну діяльність у культурно-просвітницьких товариствах та організаціях з публіцистичною працею. Він друкує свої статті в низці популярних та відомих широкому загалу періодичних виданнях, а саме: «Життя і знання», «Літературно-науковий Вістник», «Літопис Червоної Калини», «Вістник. Місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя», «Діло» та інших.

Будучи активістом національного церковного руху, усвідомлював, що потрібно шукати нову стратегію і тактику активізації відродження українського церковного руху. Він вважав за необхідне ідейно «озброїти» інтелектуальні сили етноконфесійним усвідомленням історії України. Його вразила невідповідність інтелігенції в питаннях єдності та солідарності стосовно захисту прав українців на національну Православну Церкву, формування державницької ідеології. Дану ситуацію намагався виправити своїми публікаціями та написанням праці «Проблеми української релігійної свідомості».

Важливе місце в культурно-просвітницькій діяльності А. Річинського посідала видавнича справа. Він спільно із однодумцями з 1925 р. розпочинає видавати у Володимирі-Волинську незалежний місячник українського церковного відродження «На варті», публікації якого висвітлювали питання українського національного церковного руху. Журнал виходив упродовж п'яти років і мав загальнокультурне та релігійне спрямування. У зв'язку з історичними обставинами А. Річинський змушений був змінювати його назву: «На варті» (1925–1926 рр.), «Рідна Церква» (1927 р.), «Наше Братство» (1929 р.). Однак основна ідея та зміст публікацій у часописі не змінювалися, вони присвячувалися питанням українського національного церковного руху.

У праці «Проблеми української релігійної свідомості» діяч обґрунтовував думки про те, що справжня релігійність є проявом народної церковної культури, національний вигляд Церкви залежить не лише від богослужбової мови, але й від співу, і музики. Аргументовано доводив, що національний елемент у церковній музиці є важливим складником.

Виданням музичних творів А. Річинський сприяв українізації ПАПЦ, надавав їй чітко вираженого національного характеру. Його музичні композиції, зокрема «Над ріками вавилонськими», «Заспівайте Господові пісню нову», «Херувимська пісня», «Заспівали янголи із повіншуванням» ще за життя стали популярними, входили до репертуарів духовних концертів не лише в Західній Волині, але мали широку географію виконання: Київ, Перемишль, Львів, Коломия та інші. А. Річинський був поборником українізації церковного богослужіння, сформувався як композитор і пропагував хорове мистецтво на релігійну тематику, пробуджуючи у вірян зацікавленість українською духовною піснею. Своєю музичною творчістю зробив значний внесок у розвиток національної духовної музичної культури.

У музичних збірках А. Річинський публікував не лише свої твори, а й твори інших авторів. Так, в «Українських колядках» вміщено твори композитора К. Стеценка, пізніше з'явилися подібні збірки з обробками М. Тележинського та З. Курдиновського. Музичні твори А. Річинського користувалися популярністю, вони виконувалися не лише церковними хорами, але й входили до репертуарів духовних концертів, які проводилися упродовж 30–40-х рр. ХХ ст.

А. Річинський досить продуктивно працював у сфері українізації Православної Церкви, зазначені збірки друкувалися, з одного боку, для того, щоб популяризувати рідну мову серед широкого загалу вірян, а з іншого – щоб витіснити зрусифіковану старослов'янську мову з богослужбової практики.

У **висновках** узагальнено результати дослідження та сформульовано основні його положення, що виносяться на захист. Проаналізовано історіографію та

охарактеризовано джерельну базу дослідження, визначено методологічні засади й відповідний науковий інструментарій праці. Простежено вплив родинного середовища і основних періодів навчання на формування світогляду діяча. Виховання батьками сприяло зростанню А. Річинського як свідомого українського патріота.

Прослідковано початковий період громадсько-політичної, культурно-просвітницької і фахової праці, розкрито роль освітнього середовища Кременця, Житомира, Варшави та Києва. На початку ХХ ст. відбувається становлення А. Річинського як громадсько-політичного і культурно-освітнього діяча в умовах народно-демократичної революції 1905–1907 рр. Визначено його вплив на українізаційні процеси в церковному житті. З'ясовано причини накладення церковної анафемі на А. Річинського Синодом ПАПЦ, що відбулося не за порушення церковних канонів, а за активну проукраїнську діяльність, протистояння впливу промосковського єпископату на релігійне життя православних українців.

Висвітлено роль А. Річинського в організації і популяризації «Пласту» на Волині, оскільки польська влада намагалася обмежити на зазначених теренах формування пластового руху, тому офіційно інституція функціонувала як спортивний гурток при «Просвіті».

Досліджено участь у роботі в підпільних організаціях, арешти і заслання. Після заборони в липні 1928 р. польською владою організації «Пласт», А. Річинський вступив до УВО, а згодом, у 1932 р. – до ОУН. Він активно вибудовував підпільну організаційну мережу. Арсен Васильович був організатором та очільником акцій проти ліквідації «Просвіти» і діяльності пропольськи налаштованого українського товариства «Рідна хата».

Прослідковано причини арештів, переслідувань і заслання. А. Річинський за свою активну громадсько-політичну і культурно-просвітницьку діяльність, скеровану на пропагування ідеї незалежної України, переслідувався і чотири рази піддавався арештам з боку польської влади. Його двічі, у 1935 та 1939 р., відправляли у концтабір Береза Картузька. 20 жовтня 1939 р. А. Річинського затримали працівники НКВС, висунувши звинувачення в контрреволюційній діяльності, засудивши на десять років виправних робіт. У 1949 р. його звільнили, але на Волинь повернутися не дозволили. З табору його відрядили у Казалинськ Кзил-Ординської області КРСР у безтермінове заслання під нагляд міліції з обов'язковою реєстрацією кожних десять днів. Помер А. Річинський 13 квітня 1956 р. в обласній лікарні Кзил-Орди. Повідомлення про реабілітацію та дозвіл повернутися в Україну, надійшло на його адресу через два дні після смерті.

Досліджено культурно-просвітницьку діяльність. Показано його участь у функціонуванні «Просвіти». У міжвоєнний період доволі поширеною формою українського культурно-просвітницького руху було це товариство, головне завдання якого полягало в популяризації освіти серед українців, ознайомлення їх із надбанням рідної культури.

Проаналізовано публіцистичну діяльність. Доведено, що він був активним у культурно-просвітницьких товариствах та публіцистиці: його статті, в низці популярних та відомих широкому загалу періодичних виданнях, а саме: «Життя і знання», «Літературно-науковий Вістник», «Літопис Червоної Калини», «Вістник.

Місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя», «Діло» та інших сприяли піднесенню національної свідомості українців.

Важливе місце у культурно-просвітницькій діяльності А. Річинського посідала видавнича справа. Він, за підтримки українських парламентарів, зокрема, сенатора та лідера УНДО М. Черкавського, з 1925 р. розпочинає видавати у Володимирі-Волинському незалежний місячник українського церковного відродження «На варті». Популяризацією музичних творів сприяв українізації ПАПЦ, надавав їй чітко вираженого національного характеру. Його музичні композиції були відомими і входили до репертуарів духовних концертів не лише Західної Волині, але й інших міст України.

Висвітлено внесок А. Річинського у загальноукраїнський громадсько-політичний та культурно-просвітницький процес, осмисливши його пізнавальне й практичне значення для сучасного розвитку.

Отже, проведене наукове дослідження дозволяє стверджувати, що А. Річинський займав особливе місце в загальноукраїнському громадсько-політичному та культурно-просвітницькому процесах, провадив активну діяльність, скеровану на національно-культурне і церковне відродження.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

І. Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Кравчук О. Арсен Річинський як організатор та провідник українського церковного з'їзду // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. Вип. 1. 2010. С. 86–95.
2. Кравчук О. Відлучення Арсена Річинського від Православної церкви як один з моментів боротьби із українським національно-церковним рухом на Волині // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. 2018. Вип. 1. Ч. 2. С. 81–88.
3. Кравчук О. Арсен Річинський: маловідомі сторінки біографії // Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. 2018. Вип. 21. С. 239–248.
4. Кравчук О. Формування Арсена Річинського як особистості, громадсько-політичного та культурно-просвітнього діяча (початок ХХ ст. – 1920-ті рр.) // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки. 2020. Том 31(70). № 4. С. 36–45.
5. Кравчук О. Співпраця Арсена Річинського з часописами Східної Галичини (1928–1933 рр.) // Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. Спільний українсько-румунський науковий журнал. 2020. № 4(28). С. 43–47.
6. Кравчук О. Участь Арсена Річинського в роботі «Просвіти» на Західній Волині (1924–1934 рр.) // Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. 2020. Чис. 23. С. 13–18.
7. Кравчук О. Арсен Річинський «Проблеми української релігійної свідомості»: історія і сучасність // Zaporizhzhia Historical Review. 2020. № 2(54). С. 87–93. <https://istznu.org/index.php/journal/article/view/1135>

8. Kravchuk O. Arsen Richynsky «Hygiene course of health science»: the history of the publication and main ideas // Journal of Education, Health and Sport. 2020. № 11. S. 273–281.
<https://apcz.umk.pl/czasopisma/index.php/JEHS/article/view/JEHS.2020.10.11.027>

II. Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

9. Кравчук О. Р. Культурно-просвітницька діяльність Арсена Річинського в період національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. // Українська національна революція 1917–1921 рр.: історико-цивілізаційний та національно-патріотичний контексти. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 30 січня 2018 р.). С. 67–69.
10. Кравчук О. Р. Краєзнавча діяльність Арсена Річинського // Матеріали XXXVIII-ї Міжнародної краєзнавчої конференції молодих учених «Краєзнавство та краєзнавці: досвід минулого та сьогоденні завдання (до 120-річчя від дня народження професора А. Г. Слюсарського)» (м. Харків, 4 грудня 2020 р.). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2020. С. 44–45.
11. Кравчук О. Р. Родинне виховання Арсена Річинського – важлива гуманітарна складова його діяльності // Збірник наукових праць за матеріалами II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Економіко-гуманітарні проблеми сьогодення» (м. Краматорськ, 18–19 грудня 2020 р.) / За заг. ред. Л. К. Лисак, В. А. Григор'євої. Х.: ТОВ «ПромАрт», 2020. С. 68–72.
12. Кравчук О. Вплив Арсена Річинського на українізацію церковного богослужіння // Тези доповідей Міжнародної наукової конференції «Синтез мистецтв у сучасних соціокультурних процесах» (м. Київ, 23 грудня 2020 р.). Київ: НАМ України, 2020. С. 71–73.

III. Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

13. Кравчук О. Арсен Річинський і церковна анафема // Молодий вчений. 2020. № 12(88). С. 233–238.

АНОТАЦІЯ

Кравчук Олена Ростиславівна. Громадсько-політична і культурно-просвітницька діяльність Арсена Річинського (1892–1956). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2021.

У дисертації комплексно й всебічно досліджено громадсько-політичну і культурно-просвітницьку діяльність Арсена Річинського (1892–1956). Проаналізовано стан наукової розробки теми в історіографії, джерельну базу, методологічні засади. Висвітлено родинне і навчально-виховне середовище, початковий період громадсько-політичної, культурно-просвітницької і фахової праці. Визначено внесок в українізацію церковного життя. Розкрито роль в організації діяльності «Пласту» на Волині. Досліджено членство у підпільних організаціях, причини арештів, переслідувань і заслання. Показано участь у

функціонуванні «Просвіти». Проаналізовано публіцистичну і видавничу діяльність. Висвітлено внесок у загальноукраїнський громадсько-політичний та культурно-просвітницький рух.

Ключові слова: Арсен Річинський, громадсько-політична робота, культурно-просвітницька діяльність, Західна Волинь, міжвоєнний період, Друга Річ Посполита, Друга світова війна, радянська влада, заслання.

АННОТАЦИЯ

Кравчук Елена Ростиславовна. Общественно-политическая и культурно-просветительская деятельность Арсена Ричинского (1892–1956). – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, Тернополь, 2021.

В диссертации комплексно и всесторонне исследована общественно-политическая и культурно-просветительская деятельность Арсена Ричинского (1892–1956). Проанализировано состояние научной разработки темы в историографии, источники, методологические основы. Освещена семейная и учебно-воспитательная среда, начальный период общественно-политической, культурно-просветительской и профессиональной работы. Определен вклад в украинизацию церковной жизни. Раскрыта роль в организации деятельности «Пласта» на Волини. Исследовано членство в подпольных организациях, причины арестов, преследований и ссылку. Показано участие в функционировании «Просвиты». Проанализирована публицистическая и издательская деятельность. Освещен вклад в общеукраинское общественно-политическое и культурно-просветительское движение.

Ключевые слова: Арсен Ричинский, общественно-политическая работа, культурно-просветительская деятельность, Западная Волинь, межвоенный период, Вторая Речь Посполитая, Вторая мировая война, советская власть, ссылка.

ABSTRACT

Kravchuk Elena Rostislavovna Civil and political, cultural and educational activities of Arsen Richynsky (1892–1956). – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation on gaining a scientific degree of the candidate of historical sciences on a specialty 07.00.01 – History of Ukraine – Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, 2021.

The thesis research highlights the results of a holistic analysis of civil and political, cultural and educational activities of Arsen Richynsky during the study period. The historiography has been analyzed and the references of the research have been characterized, the methodological principles and the corresponding scientific tools of the work have been determined. The family environment and learning and their influence on the formation of his worldview have been traced. The upbringing of his parents contributed to the growth of A. Richynsky as a conscious Ukrainian patriot.

The beginnings of civil and political, cultural and educational and professional work have been shown, the role of the educational environment of Kremenets, Zhytomyr, Warsaw and Kyiv has been revealed. In the early twentieth century A. Richynsky became a civil and political and cultural and educational figure in the conditions of the people's democratic revolution of 1905–1907. Its influence on Ukrainization processes in church life has been determined. The reasons for imposing the church anathema on A. Richynsky have been clarified. A. Richynsky was anathemized by the Synod of the PAOC not for violating church canons, but for activities related to the Ukrainization of the Church, opposition to the influence of the pro-Moscow episcopate on the religious life of Orthodox Ukrainians. The active position of the Ukrainian intelligentsia on the illegality of his excommunication from the Church led to its abolition.

The role of A. Richynsky in the organization of «Plast» in Volhynia has been revealed. He made significant efforts to promote it in Western Volhynia. The Polish authorities tried to limit the formation of the Plast movement in these areas, so Plast was officially registered as a sports club at «Prosvita».

Participation in the work of underground organizations is investigated. In the late 1920's, A. Richynsky joined the UVO, and later the OUN. He actively built an underground organizational network. Arsen Vasyliovych was the organizer and leader of actions against the liquidation of «Prosvita» and the activities of the pro-Polish Ukrainian society «Ridna Khata». A. Richynsky's activity was under the close supervision of the Polish police and he was monitored.

The causes of arrests, harassment and exile were traced. A. Richynsky was persecuted and four times arrested by the Polish authorities for his active social and political activities aimed at promoting the idea of an independent Ukrainian statehood. Twice, in 1935 and 1939, he was sent to the Bereza Kartuzka concentration camp. On October 20, 1939, A. Richynsky was detained by NKVD officers on charges of counterrevolutionary activity and sentenced to ten years in prison. In 1949, A. Richynsky was released, but was not allowed to return home to Volhynia. From the prison he was sent to the city of Kazalinsk, Kzyl-Orda region of the USSR, for indefinite exile under police supervision with mandatory registration every ten days. A. Richynsky died on April 13, 1956 in the regional hospital of Kzyl-Orda. He was notified two days after his death that he had been rehabilitated and allowed to return to Ukraine.

Researched cultural and educational activity. His participation in the functioning of «Prosvita» has been shown. In the interwar period, a fairly common form of Ukrainian cultural and educational movement was «Prosvita», the main task of which was to spread education among Ukrainians, acquaint them with the heritage of native culture.

Journalistic activity has been evaluated, according to which A. Richynsky successfully combined active part in cultural and educational societies and organizations with journalistic work. He published articles in a number of popular and well-known journals, namely: «Life and Knowledge», «Literary and Scientific Bulletin», «Chronicle of the Red Viburnum», «Bulletin. Monthly of Literature, Art, Science and Public Life», «Dilo» and others. His articles helped raise the national consciousness of Ukrainians.

An important place in the cultural and educational activities of A. Richynsky was occupied by the publishing business. Together with like-minded people, in 1925 he began publishing an independent monthly of the Ukrainian church revival in Volodymyr-

Volynskiy, «Na Varti», whose publications covered the issues of the Ukrainian national church movement. With his publications of musical works he promoted the Ukrainization of the PAOC, gave it a clear national character. His musical compositions were popular and were included in the repertoires of spiritual concerts not only in Western Volhynia, but also in other cities.

The conducted scientific research allows to assert that A. Richynsky occupied a special place in the all-Ukrainian social-political and cultural-educational process, understanding its cognitive and practical significance for modern development. He, being an intelligent and energetic person, carried out active activities aimed at the national cultural and ecclesiastical revival.

Key words: Arsen Richynsky, public and political activity, cultural and educational activity, Western Volhynia, Russian Empire, interwar period, Second Polish-Lithuanian Commonwealth, World War II, Soviet power, exile.

Підписано до друку 10.03.2021.
Формат 60x 84/16. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсетний 80 г/м². Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Наклад 100 прим. Зам. № 03/21/1-6

Віддруковано у видавничому центрі "Вектор"
46018, м. Тернопіль, вул. Львівська, 12,
Тел. +38 (097) 988-53-23

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ТР № 46 від 07 березня 2013р.
ФОП Осадца Ю.В.